शुक्तोदर न० शुक्तस्योदरमिव । १तालीशपत्रे राजनि० । ६त० । २शुक्तस्योदरे च ।

शुक्त न० शुच–क्त । १मांसे शब्दच० । २काञ्जिके हारा० । ३अभिषुतद्रवद्रव्यभेदे "कन्दमूलफलादीनि सस्नेहलवणानि च । यद्द्रव्ये अभिषूयन्ते तच्छुक्तमभिधीयते" "शुक्तं तीक्ष्णोष्णलवणं पित्तकृत् कटुकं लघु । रुच्यं शस्युदरानाहग्राह्यर्शोविषघ्नुत्कृत्" राजनि० "शुक्तं यन्मधुरं कालवशादम्लत्वमागतम्" इत्युक्ते ४पदार्थे च । शुक्तभक्षणनिषेधो यथा "अपूपाश्च करम्भाश्च धानावटकसक्तवः । शाकं मांसमपूपं च सूपं कृसरमेव च । यवागूः पायसञ्चैव यच्चान्यत् स्नेहसम्भवम् । सर्वं पर्युषितं भक्ष्यं शुक्तञ्च परिवर्जयेत्" यमः । तत्प्रतिप्रसवो यथा "दधि शुक्तेषु भोक्तव्यं सर्वञ्च दधिसम्भवम्" मनुः । ६निष्ठुरे त्रि० मेदि० ७पूते दुर्गन्धे त्रि० विश्वः । ८श्लिष्टे १०निर्जने शब्दच० ११चुक्रिकायां स्त्री शब्दर० ।

शुक्ति स्त्री शुच–क्तिन् । १जलजन्तुभेदे (झिनुक) राजनि० २कपालखण्डे ३शङ्खे ४शङ्खनखे ५नख्याम् ६अर्शोरोगे ७अश्वावर्त्ते मेदि० ८नेत्ररोगभेदे हेमच० । चक्षूरोगशब्दे २८४४ पृ० दृश्यम् । ६कर्षद्वयपरिमाणे शब्दमा० १०चतुष्कर्षमाने वैद्यकम् । [२चुक्रियायाञ्च शब्दर० ।

शुक्तिका स्त्री शुक्तिरेव कन् । (झिनुक) १शुक्तास्फोटे जटा०

शुक्तिज न० शुक्तौ जायते जन–ड । मुक्तायां हेमच० ।

शुक्तिमत् पु० शुक्तिरस्त्यस्य मतुप् । १कुलाचलपर्वतभेदे २नदीभेदे स्त्री ङीप् ।

शुक्र न० शुच–रक् नि० कुत्वम् । १मज्जजाते २चरमधातौ अमरः । ३नेत्ररोगभेदे २८४४ पृ० दृश्यम् । ५दैत्यगुरौ ग्रहभेदे अमरः । ६अग्नौ ७चित्रकवृक्षे ८ज्यैष्ठमासे अमरः विष्कम्भादिषु योगेषु मध्ये ६चतुर्विंशे योगे च पु० ज्यो०त० । धातुभेदशुक्रस्योत्पत्तिकारणक्षणादिकं भावप्र० उक्तं यथा "रसाद्रक्तं ततो मांसं मांसान्मेदः प्रजायते । मेदसोऽस्थि ततो मज्जा मज्ज्ञः शुक्रस्य सम्भवः" । "ततः स्यूतो मार्गे रसो मासेन पुंसां शुक्रं स्त्रीणाञ्चार्त्तवं शुक्रञ्च भवति । उक्तञ्च सुश्रुते "एवं मासेन रसः शुक्रो भवति" 'स्त्रीणाञ्चेति' । चकारात् स्त्रीणामपि शुक्रं भवति । अतएवोक्तं सुश्रुते "यान्तिऽपि स्त्रयोऽपि शुक्रं पुंसः समागमे । तत्र गर्भस्य किञ्चित् [illegible]

[illegible]

यौ विमेयातां शुक्रमन्यौ कथञ्चन । युञ्जन्त्यौ शुक्रमन्योऽन्यमनस्थि तत्र जायते" इति । एतेन स्त्रीणां सप्तमो धातुरार्त्तवं शुक्रसदृशम् इति बोधितम् आश्रयाधिक्यात् । "स्त्रीणां गर्भोपयोगि स्यादार्त्तवं सर्वसम्मतम् । तासामपि बले वर्णे शुक्रं पुष्टिं करोति हि" । एवं रस एव केदारकुल्यान्यायेन सर्वान् धातून् पूरयन् मासेन नवदण्डोत्तरेण शुक्रमार्त्तवं च भवतीति सिद्धान्तः । एवं सति रसाद्रक्तमिति सङ्गतमेव । ततो मांसं ततो रक्तोत्पत्तेरनन्तरं मांसं जायते रसादेवेत्यर्थः । मांसान्मेदः प्रजायत इति । मांसादनन्तरं मेदः प्रजायते रसादेवेत्यर्थः । मेदसोऽस्थि जायते रसादेवेत्यर्थः । एवं ततो मज्जा अपि शुद्धं शुक्रं सम्भवतीत्यर्थः । रसः शरीरे त्रिधा सञ्चरति । तथा चोक्तम् "रसः शरीरे शब्दार्चिर्जलसन्तानवत् त्रिधा । सञ्चरत्यनुसृष्टोऽयं नित्यमेव हि देहिनाम्" । अस्यायमभिप्रायः । पुरुषस्य तीक्ष्णाग्नयो मध्यमाग्नयो मन्दाग्नयश्च भवन्ति । तत्र तीक्ष्णाग्नीनां स रसः शब्दसन्तानवत् शीघ्रं सञ्चरति । मध्यमाग्नीनामर्चिःसन्तानवन्मध्यवेगेन चरति मन्दाग्नीनां जलसन्तानवन्मन्दं चरति । तेन मासेन रसः शुक्रं भवतीति यदुक्तम् तन्मध्यवेगेन चरति । मन्दाग्नीनां जलसन्तानवन्मन्दं चरति । तेन मासेन रसः शुक्रं भवतीति यदुक्तं तन्मध्यमाग्नीनधिकृत्योक्तम् । दीप्ताग्नीनान्तु रसः किञ्चिन्न्यूनेन मासेन शुक्रं भवति । मन्दाग्नेः किञ्चिदधिकेन मासेनेति सिद्धान्तः । तर्हि वाजीकरणानामोषधीनां किं प्रयोजनमित्यत्र "वाजीकरिण्य ओषध्यः स्वप्रभावगुणोत्कर्षात् । विरेचयन्ति ताः शुक्रं विरेकिद्रव्यवद्गुणाम्" । वाजीकरिण्यः याभिः ओषधीभिः पुरुषः शुक्राधिक्यात् स्त्रीषु वाजिवत् सामर्थ्यं प्राप्नोति ताः वाजीकरिण्यः स्वप्रभावगुणोत्कर्षात् । तत्र काश्चिदोषध्यः स्वप्रभावाधिक्यात्, काश्चित् स्वगुणाधिक्यात्, काश्चित् स्वप्रभावगुणाधिक्यात् । तत्र सङ्कल्पपादलेपविशिष्टकान्तास्पर्शादयः स्वप्रभावाधिक्यात् शुक्रं विरेचयन्ति । घृतक्षीरादयः स्वगुणाधिक्यात् । स्निग्धत्वाधिक्यात् माषादयः स्वप्रभावात्स्निग्धत्वादिगुणाधिक्यात् । वाजीकरणा इति [illegible]

[illegible]